

להתחברות

הפלא האלה, בני הזקנים לעם השב שנוצרו עם השבת על קרקעה צומחת הטראגדיה האיומה של היחיד העברי, שהוא, על פצעיו השותתים, מתירד אותך באי מתו כבגבורתו לא לבד במשעולי הבדירות של "מח" זיב", ו"עוקבא פרח", בגלריה של דמויות התלבטות החל בפיארמן וכלה ביהוסאל חפץ, בשבילי הצער המי זוקק של "בינתיים" ו"אצל", אלא גם בקלסתר הגר"י טסקאי, הפלינטאני, הטראגדיה הזו היא שהופכת טירונים שיצאו לגיא החיים בכל התחמושת של יצר-הנשימה והפעולה, להיותם מבכים את עצמם, ביום לעצמם, מורפים את דעתם וטורפים את חייהם או נדי דרים מיתרים בונב החיים, שלא הם אדוניהם.

בשתיית הכוס הזו עד הקובעת, שתייה שלא יכלו לה אלא בודדים כדי גדלות מבהילת, אמיצים כדי דיספראטיות, היה משום הטלה של אור אימים על אמיתות המעמד. בהצגת העירום של נפש היחיד הנה לא לבד ביטול של תרופות האליף, היתה לא לבד קריעת הפרגוד של האיולוסיה לכוניה השונים, אלא גם זעקת הצלה. ככל שהאמת עורה עטופה בער"י ההשליה, בסרה התנהום, אין אתה מתעורר להצלה הגי דולה, הצלת האחרית. והנה הללו לקחו את המאכלת ויהיונו בנפשם וינתהגה לנתהיה וישלחום בכל גבול ישראל ויהי כל הרוואה ואמר: זה דרך הנשר בכלא, העם לאהליו כמש מקוצר דוח, עבודה קשה ומגלכ"י הנזשים ואינו יודע את עניו, ואנהנו המעט, בין אם אחרונים אגנו למפולת, ובין אם ראשונים לתקופה, לא נמנע עצמנו ממאמצי ההצלה. במלחמתם של עולי ציון המעטים כאילו ננוזים היו הקונטרסים הקלים, הוצאת "צעירים"; מעשיהם היו פירוש האמת לשגגי הערכין, שנתבעו בפסקאות האפוריסטיות האלה, בון אם מחברם הודה בכך או לא. אובד עצות, שהשגרה זיווגה לו את הכינוי של מופקר — מתברר הוא שהכרוז על על מושבי העובדים כמהפכת האחת והיחידה, זמו שעמד מנותק מסחצבתו ותמהו: "מה לי לגועי ומה לי לשוכי", ידע לומר ביום תרועה, שאין הוא אלא "חוטב עצים, איש קדרום".

בשביל עמידת הבדירות הזו, בשביל יכולת ההת-ערטלות העצמית הזו, המנתחת באיומל בבשר החי, נדרשה גבורה. בן, גבורה גדולה. שום השלמת עם סוכת האב הנפולת, שום התנחמות בגבעולי ספית, שעל עם העיים — זעה ואכזריות כלפי עצמו. אך לא הכל ידעו ויכלו לילך בדרך זו עד תומה. עד שיהיה האחרון הלק, דומני, רק אחד, י. ח. ברנר. האחרים חרשו לעצמם כנשימת עייפות מעט נענגעים ליום-אתמול, ובריונסטרקציה של יום אתמול זה שילכו אפילו קצת קוי פאר משלהם ובלכך שיום האתמול יחא ראוי לכך, שיתגלגל עליו המון הנענגעים ותימצא בו משענת של ניחומים, חסות כפני האמת של היום. יש שלא חזרו ואותה נשימת ארעי נעשתה להם בחינת פבע, ואמת המדה הקודמת נשכחה וחדר הרחוקה מח, שטריומיל" עד להתרפסות ב, שלשלת הוהב" אינת העדות היחידה, אך יש שעם הריונסטרקציה של יום אתמול, מתוך אהבה, וגם הערצה, לא נשכחה אמת המדה הקודמת ואף ב, בסתר רעם" או, "מריס" תפתיע אותך מפקידה לפקידה ההעלקה של אפיווד תנ"כי, ביחוד תנ"כי ל י ל י, הבא לשם הקבלה של הצד השוח והשונה בהוי שבחונגרד וכדומה. אמטרטגית-השואה זו אינה בסופה אלא מעין מזכרת עון לחונגרד, וחמ"י חבר הרוואה טוב לפניו להפתיעך במרוצת הענינים שבעירת הנולה באפיוודה מאותה תקופת קדומים היי חידה שבתולדות העם, כשהיה ככל הננויים לאושר-חיים וצוקתם, כאילו נתכוון להזכירך שעדיין חי וקיים בקרבו בעל הקונטרסים הקלים, שתבעו שוננוי ערכין בשרשי השרשים.

וכך עומדים אנו בפני המשבר של המוטיב היי סודי שבסיפור העברי, מוטיב שנמשך וחלך, בלגלגלים או היפויים שונים, שלשה דורות. ועיקר המפנה הזה נעשה בירי עגנון, הוא הוא שהמוטיב החדש זכה בירו למלוא ביטוי. המוטיב הקודם נתכטא בכל סולמי הקולות; שלשה דורות תתרו הכנים לעמוד בחיים נמולי עבר ועתיקי ירושה, ועתה הגיענו לעמידה ברשות עצמם, והנה עמידתם דלים וריקים והאפילו של המל-חמה היא שירת הבדירות. באפילו זה שרכב גם עגנון קצת צלילים, עמומים ורפויים, אך הסימפוניית העייט

המתפוררים בתכרת לא נצרכו הבנים הלוחמים לזעם וגעש וחריאה ורי היה להם בתלענה, בחלפת-היסטוריה דרכו של הכעס שהוא מסמא את עיניך וכדאי שאין אתה יכול לראות את זה, שאתה מניה מתך בו, ראייה שלוח, פלסטית, ואילו ההלענה מני-הה לך השראת מבט ארוכה. אדרבא, דרכה להשהות את עינה על הנלענ בעיון ודקדוק, כדי לנלות בו תוספת גילויים הראויים לשוט-השנינה והצחוק. המשקפים שהציצו, דרך משל, בר' צרוק המתחסד או בר' ופסי הכוזרי, מכוסים היו באדהחרי, ואילו משקפי-מנדלי מצוחצחות היו, שלא לאבד טפת הרי עוד סו — עוד שנינה, עוד שרטוט — עוד רמו של לענ, גלוי או מסותר. החת השאבלונה בא הטיפוס. ההויה שלו נלענת, אך שלימה. עתה אין שוב צורך להשחיר את האב לפי הפרוגרמה ולמעלה סמרת-השהורית המצויה בו ממש. אפשר להתגבר עליו, גם כשהוא נראה כאמתו. אין חשש מפניו ומפני סכנת תגברתו, כי אין הוא תקיף ורע, אלא עלגב ונלענ. הוא נלענ כשלעצמו, גם מבלי השימוש באמת המדה המסותרת של האידיאל הפעוט שבידי הדור העולה. יש גם צד של ביקורת כלפי האידיאל הזה, אך אין עדיין הכרת וכוה לערער ולקעקע גם אותה עד גמירא. הסאטייריקון לא ויתר עדיין על שיוירי-האיולוסיה של האופטימיזם המשכילי. האידיאל לא נתגשם עדיין. במלואו, שאפשר יהיה לראות בהת-אכונתו ולטעום את טעם המרירות שבתבדות המוח לטה. אין עדיין לבטי נפש של היחיד העברי, שעבר את הרוביקון וראה עצמו על הורכות תמול ובלא סיכויי-מחר ובכל זאת נשאר לוחם כאמיצות שבבדידות. על-כן יכולים העין והלב להיות סרבורי-התאור הפלסטי לשם הצלת הדיוקן של סכיבת הווים השוקעת. שארית האוריינטציה על "המערב" עם כל פעיטות-האידיאל, העתיד, כביכול, לרפא את ההריוסות, היא שמצילה מפני הרומנטיקה, מההתכחלות בפני דמות החיים הנטרדים והולכים.

באהרונה יצא האכרך שנתפקר, והוא אדם באהלו ואדם בצאתו, וישב במשכנות המערב ואין מתום. הבורד ברסלוי שוב אינו נסמך על משענת האיולוסיה של התרופה המשכילית, כי נשברה לרסיסים. לא הילופי מלבגש והליכות דרושים, אלא תמורה משרשי-השרשים עד האמיר. אך הנחשול, שעלה על חיי המור-שה ושנצטרפו לו כרוזי מלחמה, אלה הורסים בזעם ואלה מהריבים בלענ, לא נסתפק בתילופי נוסח, אלא הוא עומד ומטבע את כל המרי החיים. הגוי, שהגישו לו את התכשיל של היהודי כאזרח או חבר נאמן, בין בלנית שיר התהלה לסיסר ירום הודו של אד"ם, בין מתוך רטט של מאפו בפני כפתור הנחושת של הפי קיד ובין מתוך הבאת קרבן להוד רוממות הליברא-ליזם, הריומקרטיה או המהפכה — אותו גוי החזיר את התכשיל בסערת פרעות ובאמירה אי אפשרי. ובפנים — האריה שמת פירש משכבר את ידיו בנאקה, זרק אפר על ראשו, כי לא ראָה לא עם ולא עדה, אלא עדר ודי נשר הצעיר מדעים דברו על הציר העם, כולן רקב ומסוס. והצעיר העברי — דוקא במסגרת תנק זו נפי-תחי בו כל חושי האדם המשוועים חיים. הכנפים הנ-דולות שלו משמיעות משק שירה ומחשבה של בן-הזרין, אך במעופן הן מתקצצות בהלודה של שבכתי-הכלוב הצר. והכלוב אינו צר ומוחלד בשביל שהאבות לא למרו כללי הדקדוק של נטיות הפעלים בלשון רוסית או אשכנזית. כי הנה הבנים למדו, כמה למדו, והם כנפשם בני אדם. האותבים את הנשימה ירך חירות והכלוב לא נחרב. ועתה גם תקות המעלט, "אצלם" תוחלת שאי היא, פלוני אלמוני וברחו ויטמעו בין כמשרתי המשטר ובין נשמושי המהפכה, ויהיו כאחד "מהם", אך בית ישראל לא יברה. יש נומדום קלאוזוס.

ואתה קורא את פיוטו והגיגו של הדור הצעיר הזה ודי-מה עליך, שלפי הפוטנציה הפנימית שלהם אין הם נופד לים ממנעימי ומר ורוקמי מחשבה באשכנז או גורבניה וכדומה, מאלה שמאחוריהם עומדת אומה בריאה ויור-צרת, הפולחת את ארצה במחרשתה שלה, אך הפוטנ-ציה הזו מתחננת בתוך פוזרי גולה שלא אמת-קרקע להם מתחת ולא ברכת גשם מעל. הסתירה הזו שבין הפוטנציה הסובייקטיבית של היחיד (נאמר ה"גוי" העברי) ובין האימפוטנציה האובייקטיבית של העם-לא-עם, סתירה קשה היא, היא שמנכנת את ילדי

עמידה מיוחדת לו כמשפתת-הספרים, בני-הזרין וגילו. עמידה מיוחדת וכמעט בלתי. לא שאין לו סעיפיה-חייב ומגע עמהם. אדרבא, הם קיימים ופעמים אפילו בולטים. אך, אם תרצה לחבר את נקודות-הזיקה שבינו ובין הטובים שבבנייה-המשפחה הזו, לא תוכל לבנם לתוך השלשלת הזו אלא את עצמו בלבד. רובו ככולו ישאר מחוץ לחוליות האל, ביחודו ובבדלותו. את עיקרו שבעין אין לצרף למעשה חשבון וסיכום של לחקה, תבונה, מכל שכן אסכולה. רק בטפל הוא בן-לויה ואם תטרה דוקא במעשה הקבלה, תמצת אולי את זוטו וכשלונו, אך לא את רזמו ונאותו. ובכל זאת כדאי וכדאי שתטרה בכך. טוב שתהא תוהה תחילה על הצד השוח וסופך שהצד השונה, המיוחד, יתברר לך ביותר. תלמד מתוך כך-משהו על פשר מהותו ושרשת. נפרש דברינו. אך קודם תורשה לנו מעין הקדמה כללית יותר.

צומת הגידים של מיטב הספור העברי, כשל מיטב הספרות העברית בת דורותינו כללה, היא הבקוּאָה של נפתולי האדם העברי על המצע של משבר המעבר רבי-המעלות והמורדות, משבר לחיים ולמות, של העם כולו. המוטיב הגדול היא המלחמה של דור-חדש, המת-אבק בתסכוכת הגורל על מקומו שלו, רצונו שלו, דרכו שלו, הביטוי המצוי של המלחמה הוא הקונפליקט עם הסטורת, אויר הבית, דחיקה-סביבה, מיצר-הפרנסה המקובלת, נוסח העבר, בקיצור הקונפליקט עם האב. (גם גורמים תבוים, של פני הכבע התרבותי, שלפני ניבוש האישיות, גורמים פליטי-הינקת, מצטרפים לתוך תרועת המלחמה הזו שעל הרקע של התנגשות-הדורות בעם וחיו — אך לא נרד עכשיו למעמקים אלה, נסתפק בשטח של הראייה המגולה). אותו מוטיב נשאר בעינו בכל גלגולי המלחמה ומערכותיה, בין שהבנים הלוחמים היו אופטימיסטים תמימים ורגלם עליהם התורה המשכילית, בראשוני הלוחמים, ובין שהם כודדים מיואשים, שרואים את התהום ואין מתוירים את החרב לנדנה, אפילו על שערי ההתאבדות וטירוף הדעת, כדרך האחרונים; כולס-כולם בניג מור-דים, שרגמו את האיומיון של אביהם וגלו משלחנו מרצונם.

תחילה היתה התרועה המשכילית. המלחמה היתה בשט השטחים העליונים ועל פניהם. דור יורד ודור עולה לא זכו אלא לאנדרטאות בדרך שבלינה. לא נבי דלו זה מזה אלא ככנדים הקצרים והארוכים, ביחסם למליצת ישורן ודקדוקה, ללשון המדינה ולמלאכה והרושת מזה ולתצר הרבי, לאמונה בשדים ודיבוקים מזה. אין צורך לומר, שהמגמתיות עשתה את שלה בקלקול השגרה. כדרכה. הרפליקטור הוצג בכוננת תחילה בדרך כך, שכל אורו יהא נשפך על המעיל הקצר והפאה הקצוצה וכל צלו יהא מטל על עטרת הרפש של הקפוטמה. ברור, שבתאורה כזו האפיל המעיל הקצר על הקפוטמה וסופו שירש נחלתה והאופטימיזם התמים הגג את נצחאנו בחדוה נלויה. כמוכן, שהאמת נתקפתה כדרך שהוא מתקפתה, תמיד ובהכרח, כשתלה בה יד-הפרופגנדה.

אחר כך כשנתעמק כוח ההארה והחרידה של הרפליקטור, נשפך אורו על הקפוטמה. ביהוד עליה כמעט עליה בלבד. עתה היא נראתה כהויתה וכדי פוסו של מנדלי נטבע לה מטבע חשוב, מונומנטי טאלי. מלאכת הציור נעשתה בשלוח וכלשמה, אם גם מאתורי הצייר עמדה הכן שפופרת ההסתכלות של הדור העולה, שגם הוא משכילי היה. אמת-מדה זו גם היא ששופכת את ההלענה על פני מסכת החיים המצויירים, זורה מדי פעם נרגרי סאטירה ואירוניה על המאורעות והמעשים. אמת, שהאידיאל של זה הדור העולה הפליג מעבר למליצת ישורן וכו'. אפם בתמציתו וסופו של דבר אין המרחק בין אונה פסול של מאפו, כמו, אך אתה, עובריה, הדעת מאסת, על-כן מאסו כך נבונים" וכיוצא באלה ובין האדון החוכר או פרחי הכהונה של ה"אינסטיטוט" גדול כל-כך קרבת משפחה הגננה מאד, נמצא שהקפוטמה זכתה לתשומת עין-חדה ולמכתול ברוך-טעם וגונים, אך המעיל הקצר בעינו עמד. כפתוריו וחסריו ושו-ליו תפארים היו כלפני דור, כפי השכלונה שלפניי-דור. השינוי היה בדרנה בלבד, באפנה, ולא במחנות. היה בסגם זה טעם לטובה. למראה מוסרי-עבר

בדיקה חדשה, היוצר כאילו מביא את חכמים האלה והרוח הזו לכלל כוח ביטויים הטכנימאלים. אתה קורא, דרך משל, איזה מספורו ומכיר את חמרי התרכובת. אתה רואה, שפסל זה או אפרש למצוא בדומה לה, במדרש אגדה זה או אחר, פרט זה אפשר למצוא בדור מה לו כסיפורי מעשיות אלה ואלה השנויים בפיחם או רשומים בקונטרסיהם של התמימים שבעם — אך אתה מרגיש בתוספת קו. התוספת הזו היא החסר שך ברוח המקור, המשיך שממנתו להגיע כדי ניצול מכסימלי של האפשרות הנלמדה במקור. העלמה לדרה גה של אסגות.

והלשון רק אחד הצדדים היא ואלה שלא ראוי אלא אותה בלבד וסבירים היו, שמחכמה הם-מיליים עוקצם ב"סטיליזציה", לא ראו כלום. הלל מניחים, כנראה, שאפשר לתאר מדיו של פרש מימי הביניים ולהלבישו צילינדר וערדלייגומי. מכל שכן כשאין הכוונה להסתפק בתאור המדיום, אלא יש התירה למסירה האתמוספירה, המושגים, תפיסת החיים ותמונת העור למ. אמת, שפעמים נראתה השפה עודפת על הכלי והתלבושת נתכלטה כדי כך, שהיה בה משום סכנת ההאפלה על שאר הצדדים, אך סופו של היוצר שכבש את עצמו מתוך שידע להתנכר על הקשיים שבכביעת הרפורמציה הנאותה בין הלשון שיצר לצרכי התוכן, וביחוד מתוך שהשכיל להתגבר על הסכנה האורבת למחדש, כשהוא מתפתח לכך, שהוא משתעטע כלשמה בהידושו של אס תעבור, ואפילו בטיסה סליחה על שבייל ההתפתחות, הנמתח בין, והיה העקוב למישור" ובין, הכנסת בלה", תראה את הצד הזה בעליו. והוא אינו אלא קנה מדה, שבו אתה יכול למד את הישגיו בשאר הצדדים. אמת, שהוא אולי האילוסטרציה המובהקת, הסבריעה ביותר.

כך ניסוט האיש אתורי דורו שלו ושיכן עצמו בחילכות חיים ששפעו. בדרבו זו נילת בשיעור מפליא את יכלתו להנוד מדעת מהיי דורו, מושגי דורו, אך וראי שהולול. בערכו של דורות שלו, חכרת פחיתותו, סייע לו בכך. ראית כבר את עולמו של המרת ב"גבעת החול", ואם תזווג לו את התפלות, הקטנות והנביכות של החבורה הציונית הצעירה שבשבוש, שכתוכת וישב חמרת ש"בנעורינו ובזמנינו" — וחכנת, ש"הכוח הרוחה" של אותו העולם הוא שנוטל לו, לחמרת, שלפי אפיו אין בו האמיצות הנדרשת למלחמת תנועה (ואר לי לא לבד חוסר האמיצות פועל כאן, אלא גם חוש של שמירת הקיום אשר לאמן, שאינו רוצה להרתם למל- חמה תנועה, שהיתה מעבירתו בהכרח לשטח הפובלי- ציסטיקה או היתה מחויבתו להשאר בתחום השליחה הסאטירית בלבד), ומזמין אותו ממש לקפל את ידיעות אהלו ולקסיט את עצמו מתוך תחומו של דורו ולנמנע עצמו בצל הימים, שהם נראים — אולי בשל ריחוקם — מחונני הידור, משפל ושלימות.

וביצד מתמוג המספר תוך עולם-התמוץ? כבר שבעת רמיוה על הלשון. אך היא דוקא מעשה קוני סטרוקציה, אָמנם מעשה מופלא, אך קונסטרוקציה. כשאתה קורא את, "הכנסת בלה", ואתה שריו בתוך חווי רב גונים הנמוג מויגה אורגאנית בכלי לשון נאוי תים, אתה רואה גודלה של קונסטרוקציה זו. אך כלי הלשון אלה צריך היה להטריח מתקופה, שבה חיי העם על כל ביטויים, נרקמו בלשון העברית והלא התקופה הזו רחוקה היא וכוחו של ענגון בכך, שהוא משלב את כלי הלשון ההם לתוך תפוחו של ר' יודיל הסיר- שילוב, מוצלח כזה, שאין אתה מפסק כלל, שווחי השפה המוטבעת במערכת הענגונים הזו, אתה אָננם להודות על הרגשה — על אילוסיה של ודאי, אם אפשר לימר כך — האוסרת, שאילו היתה הלשון העברית משמשה כלי הבעה לכל ההווה העממית, היתה בימיו של ר' יודיל סתגלה בחזות ורקמה כזו. ודאי שאין לשלוח, מכללי מו"ס הוא שקפץ לראשונה את חסיציה הנועזת, כדי להטעימנו אילוסיה של ודאי זו, אך אם תתן את העתך על ההעשרה והגיוון וביחוד השלימות המנשבת ממאמצי יצירתו של ענגון כבחינת זו — וידעתו לעמוד על צד ההיודיש הנדול, אלא שאין לפי מו" את הענין הזה בקצרה וראוי הוא להרחיב באור. וטול לשם תוספת תוכחה ליכולת ההתמוגות את הראייה, שאתה מוצא פה, ראיית נוא ויפי טבע, אלא שעם הדיבור על פרצומו של הטבע בסיפורי ענגון מת בקש מעשה הקבלה. לא לשם שעשועי מדידה של גודל וקוטן, אלא באותו צבע חרטע, רבא לתבלים את צבעו של השרטוט הרשום על גבו. לכאורה מוצא אתה נזירה

צ'כסקי, אף מננסין. קודם כל הרגשת הדיקניות הנמר רה, אפס המשענת והחיבור לתפקיד מסוים ומעיל כתיים. אחר כך הפחד מפני טירוף הדעת, פחד המניע כדי אימה. כאחרונה ההויה על חיי זוך ועדת, חיים שמתעלפים באור, מתרפקים על עדנת הרגשים ואין בהם לא חשבונות רבים, לא חימוט ולא התחמנות. חמרת כותב סיפור גדול, אך מוכחה אתה, שבו לא יתן בטוי חסוף לא לאותה ריקניות ולא לעמידה בפחד הטירוף ולא לזכה ההויה. הסיפור הנדול הזה יבקש לתקן את פגם הדיקניות של בן הדור בתוכן החיים של דור עבר, תחת אפס החיבור לתעודה מבוררה כתיים יבוא חיבורו הנדול של הסבא בעולמו של אלהיו; תחת טירוף הדעת של בודרי מצעד תכוא הצלילות שבודאות האמנה והמסורת; תחת האילוסיה של הלום בן-החורין תכוא הדיקונסטרוקציה של קבע חיים, שהלך לעולמו. התנהום יימצא כורעות העבר, בקדושת האבות, הלי כותיהם. וחמנת העולם שלהם. חמרת יגדור גדר בפני מציאות הדרור, כי כך סופה של פסיחתו על שתי הסעי- פים: "חמרת אוהב את רוח היום שמשנשבת ובקא מן החוץ והוא אוהב את המנוחה. שבחדר סגור. פעם נדמה לו, שרוה היום יאה ופעם נדמה לו, שמנוחתו חדר סגור יאה". סופו שהיא מוחה את הוילאות בפ- ניס, מכריח את רוח היום ובורר לעצמו את מנוחתו המעגל הסגור, מעגל חיהם של האבות. אורו של הריפ- לקטור, שדור שלם נתון היה למעיל הקצר (ולא לשם ההקרה המשכילית-הסכימאטית של הנורה, האפנה והתפרים, אלא לשם חרירה רנטננית), נתון עתה שוב בגורגולו לקפוסה, אך אין זו חזרה על מעשה מנדלי כלל, כי כאן יש כוונת ויתור על אמות המדה של שלשת הדורות כאחת; כוונת ויתור על הערכתם שלהם את העבר, כאן יש התאמצות למוד את הפפוסה באמת מדה שלה עצמה, מתוך הכללת מאורה ויוה שלה.

כי לאחר הקפיטולציה של היחיד והדור הזה, נראה מאורם ויום של הדורות שעברו בעל-מטרים מופלגים מאד, ולא לבד זיום ומאורם, אלא גם הסגם ושרשיותם כך. ב"מעלות ומדרות" אתה קורא בעין האשמה עצמית על פי כתובת ההויה: "פוחת והרף הדור ועכשוו אין בנו לא ממיסירות נפש של המתנגד דים הראשונים ולא מענוותנותם של החסידים הראשור נים". ופרקים, שהכותב נרתע מנילוי הסאור עד תומו ופוטור את קוראו, כדרך שהוא פוטרו ב"שני זוגות", כאמירה: "הרבה יש לי לספר אבל ברור שניטול טעם מצוה ממנו מוטב שאקיים והמשכיל בעת החיא ידום". כי לא זו בלבד שפסקה ההתרה כלפי השעבוד לדיקי דוקי מצוות ופיקודים של מסורת, שאינה משיירה פסיעה כתיים שלא תהא נקבעת מראש, אלא שנכללת גם ההערצה לחיים ההם, שהיו שלמים בתוך עצמם, על קצבם ובטהתם שלהם, והשעבוד הרגש כטוב טעם של קיום המצוה. כוונת ההתבטלות שבחערצה כלפי הדור רות שעברו מצאָה אולי את גיבה הכולט ביותר ב"השר נים הטובות". אף בשם, שנכתר בו אותו סיפור, יש משום הודיה על אס הראשונים כמלאכים וכו', ועל הימים הראשונים שהיו וכו'. שכן הנכר רפוי ומחולל חל, האב חזק ממנו; אך התקיה והצעיר שבהם הוא הסב, וצאצאיו, שמבקשים לילך בדרכו וכדרכו אינם יכולים, כי "נתמעטו הדורות ונתרפה הגוף וירדה תשיר שגת כוח לעולם". והוא, המספר, שנודמן לפגנדק- שלשתם, הגנה את מיטב הערצתו לסב. אומר לו אותו זקן: "פנים חדשות. תרכנתי את ראשי לפניך בענות, ואמרת: חדש שאוהב את הישן". לא לבד אהבה יש כאן, היא היתה גם אצל מנדלי, אלא תרכנת הראש וענות.

הכוונה היא לצאת לחללו של עולם העבר ולר- אות את חיי הסב, לראותו בכל פרק וכל מעשה, שהיה עומד בהם — (לראות בעיני הסב עצמו ולדבר על כך במושגיו ובלשונו. אם קראתי, "בדמי ימיה", גבעת החול" וכדומה — ידעת, כי בקי יוצרים בדרכי תאור וסממניו, כפי שנקטו בהם סופרים אחרים מבני-דורו מישראל (ראה ביהודי הצד השוה בנימי בגנון ונשימת התרצאָה של "בדמי ימיה" וקצת סיפורי ברדצ'בסקי) ומאומת העולם, ביחוד בספרות אשכנז. אך כשפני- המחבר הפנכות כלפי העבר, ביתר דיוק כשהוא עומד במחיצת העבר ונושם את אורה — פסולים לו כל דרכי תאור וסממנים אלה. הוא עודר כנגזי העבר ומעלה כלי הבעה נאותים והוא מלטשם ומזקקם כדי שלימות הכושר. גם החומר וגם דרך עיבודו מככסיר העבר וכרות העבר הם, אך צירופיהם האחרונים חם

רית נתנגנה בתהום אחר. הרוח, — שקורין לה רוח רומנטית — שירדה, הסתה את מצעדי הדור לבקש חסות באותה הסוכה, ששלשה דורות עסקו בעקירתה. בשירת החסידות, הטיפול ביצירת העם אנולו ושיריו, בליקוטי פולקלור וכדומה — אין לראות עדיין. תמצייתו של מפנה זה, הוא אומר של קפיטולציה זו. הרוח הזו, שבאה עם העייפות מנפתולי מלחמה ועם בקשת המר- גוע וההשלמה עם ה"אויב", מצאָה גם באפיו של ענגון סרקע נוח לעצמה, באפיה ובנידולו שלו. דרך משל: זוכר אתה פרשת החיכוכים, שכן ירמיה פיארמן ואכיו המלמד או בין מיכאל ואכיו הרב וכדומה? אך לעומת זה שים לבך ליתוסי השלוה, האירילית כמעט, שכן חמדת ואכיו או זקנו. יש נצנציו קונפליקט, אך אורי יותר-סאפריסה של התפקרות ממלחמת התפקרות. זוהי התאמצות להשתמש ב"ספרים החיצוניים", כדי לחזק את הכוונה והיכולת של תשובה נמורה לעולמו של הסבא. על כל פנים אין הספרים החיצוניים נושרים מחיקו של המתפר במסתרים, פה ראש הישיבה אינו מליצה, פה אין מיכאל מוכה בירי אָביו ב"מכה בלתי מכה על לחיו של פיארמן כשנתפס בקלקלתו בחיבורי- סרה על הוכיחו פעם שהווהר אינו מר' שמעון בן יר- חאי", אדרבא, פה עומדים הספרים החיצוניים, כמעט עמידה לינאלית ליד ספרי הקודש ותחת ועף המריבה קולחת שיחת בירור שלהו בין הנכד וזקנו. מאד רחוק הימים מעם קריאת ההשאי של "קראפט אנד שטאָף" בעלית הנג, אדרבא, פה עומדת ספרות "חסידית", ניאור-חסידית, ליד ספרי הסבא, מעין סיוע לנחתה ההשלמה עם סמכות האב, סמכות-תמול. ועד כמה שענגון בא לצרף לגלריה הנדולה, שתחילתה נחמן בך הרב וסופה יחזקאל חפץ, גם את היחיד הבודד משלו, עולה לפנינו דמות מטושטשה, שקשה עליה העמידה ליר תפרצופים, החדים ביחודם שלהם, של ברדצ'ב- סקי וביחוד של ברנר. חמרת שב"גבעת החול" לא ילך בדרכם. לכך רושה אינדיווידואלית תקיפה ונועות, שנתנכשה לראשונה בתרגילי סיוף עם בית האב ולא האינדיווידואליות הרופפה והרופסת, במעט מתנדפת, של המרת. אתה מרגיש, שכמותו לא יוכל לעמוד בבדידותו, לא בעלית-נג בברסלוי ולא ליד תיבת האו- תיות במזרחת של לונדון. ואי יכולת זו אינה לו טרא- נדיה של אופי, כי אין הוא רואה צורך וצידוק בעמידה המבודרת הזו. שעה קלה הוא עומד במחיצה של מיכאל או אובד-עצות, עמידה שעל רגל אחת ופורש לדרכו שלו, כי טוב לו בבית אביו, בצל המורשה. ברדצ'ב- סקי וביחוד ברנר, חזקים היו כשעצבו את דמותו עצמם, אך הוא חלש במעשה עיצוב זה. כל אימת שהוא מעוסק במעשה זה, הוא מוכה אוחנו בצד הטפל שבי- צירתו. אך חזק האיש, כשהוא מתאר את אביו, את זקנו על הויתם ואגדתם. הוא מתבטל, כדי שהם יתבלטו, כאן פועלת לא לבד המגמה הכללית שבדור למצוא חסות, מרגוע, יניקה ועידוד במחיצת העבר, במחיצת האבות, כאן פועל לא לבד שני ההערכה האידואולוגית על המחיצה הזו, אלא גם אפיו של הכותב. פה אתה לא תיטלטל לברסלוי וכדומה, אדר- בא, ב"בדמי ימיה" תראה ב"דרך לרמשק"; בן למש- פחת מוגרים במערכ יבוא מנינא אל שקטי-העיררה הי- הודית תגליצאית לחסות בקורת הנג של מסיבת החיים הפטריארכלית, וכאילו להסתר בצלו הטוב של זקן- אבי המשפחה. ההשלמה כולה, כולה מאחוריו, אם גם חובשי בית המדרש עורם חולמים על וינא, המערב. הם משתאים לראות את עקביה מול, גין ונכד למימ- רים, בבית המדרש, מתפלל. הם נמשכים עדיין למקום, שממנו בא, והוא נמשך למקומם. כולם נאנחים, סבקי שים השכלה, ואני? אחת שאלתי אותה. אבקש לכת- בדרך ר' כל ימי חיי. וסופו של עקביה? הוא חופר בבית הקברות של העיררה היהודית ומגלה נגזי עדי- מים. בכואת מחברו.

ראה את התרכובת של חמרת ב"בנעורינו ובזקי- נינו" ליד התוקף שבדמות זקנו — ועמדת בסור- ווצרם. בעצבו את דמות עצמו במסיבת דורו, הוא נראה בוזטו ואילו בציור קלמטר פניו של האב, הסב אתה רואה את יצירתו בשגב ובעילוי שלה. הוא שאר מרגו לך, שעיקרו הוא מוחץ לשלשלת ההקבלה עם יוצ- רי דמותו של היחיד העברי הבודד.

5. עוד משהו על חמרת שב"גבעת החול". כלומר, על נקודת הויקה שבינו ובין סופרי הכרירות של היחיד. אתה מוצא פה שיטותים הירועים לך ממרגר, מכרדרי

שוח' בין חטבע, כפי שחיה נשקפת בסיפורי עגנון ולכין אותה ההסתכלות וההערכה שאינה לה בספרותנו, מגדלי, שהרי מלפניו יצאה חטבע לראשונה כערויה בשביסה של הסבתא שלני, משולבה לתוך חיי בטלון וכסלון ומזוגה בתוכם כבמוזגה הרמונית. אך זכור את הפתיחה ל"ספר הקבצים", שלתוך עולמו הוריד יוצרו את דמותו של ר' מגדלי, תחו את הייהם של שאר הגביר רים, מאחזו בפרנסתם ומסלולם, נוהג כמנהגם ונאח לתעויותיהם. אלא שמדיבור אחד ואחר, שלכאורה יוצא דופן הוא ונבלם כדרך אגב ושלא לענין, נבלט לפניך ראייה אחרת, מהפכת, שיונסה מעבר לתחום. מתוך דיבורי אגב אלה נלית חטבע כצד שכנגד ונסר צא שרפי ההסתכלות וההתפעלות לקסמי נוח — יפה להם באמת הכיגיו של מעשה גיור. כידוע אין מגיירין אלא לגוי. היא, הבריאה, היא כאן כאילו הילני המלכה, שנתעמפה בסיוור של בת ישראל, אך ברהמי דמה מפכה עדיין הדם הרחוק, הזר ואפילו השם נוסך עליך משוה זרות. אתה, ר' מגדלי, יושב על דוכני מעוטה בטליתך ומעוטר בתפיליך, והיא, הבריאה, באותה הארמית הנאה והחגיגה היא, שאינה מתחבבת עליך אלא כשהעביתך על דעת קונך, כי היא ותפיר ליד צורדים הם ולא נבנה האחד אלא מתורבן האחר. ואם הזקן מתרוצצים בו עדיין שני המנדלטים, בשה אחד קושר תפילין בין עיניו העצומות והאחר פוקה את עיניו כדי לקשור כתרים לכריאה, הרי הצעיר, שנפשו לא היתה נתונה להתנחות זו, חכריו דרך-חירות ובוראות פרונרמטית מה שהכריו ב"מול פסל אפולו" וכדומה. אך אחרת לחלוטין היא הראייה של עגנון. פה אין ההסתכלות בטבע והיחוס אליה באים כערכים מושאלים מעבר לתחום, כגילויי לאחד שהובי קעה החומה, שאמנם נשכלו מתוך יכולת אמנותית גדולה בידי ר' מגדלי המרמז דרך רמז כלכה, כי באמת אין כאן אלא מעשה של מברית מכס. פה אתה מוצא את היחוס וההסתכלות על סהרת פנים, כדרך שגרמקו בתוך החיים האלה ומתוכם, כחלה אורגאני של תמונת העולם הכללית. הסממנים לשם תאור הטבע אינם כמלבוש, ויהא גם המיזחה ביותר, למולדת חוץ, אלא באותה הקליפה הנדולה מתוך האילן, בשרו ועסימו. על כן לא תמצא כאן את האופרציה המפורזת, המשכילית כיסודת, כאותו המאמר האוסר ראייה באילן נאה ונור נאה. אדרבא, כן יש גם ראייה מפורשת וגם הנאה מפורשת ובלא חשש של חיוב הנפש. שכן אין בו הצעה אסורה למחיצת שכנים ולא ראייה של חטא מחוץ לגדר ולאופס, כי תשמים והארץ, כדרך שהם נר-איש פה, הם מסגרת הקבע של טעניך, הם בתליביחך. רבי יודיל חסיד, דרך משל, הוא גם רואה וגם נחנה ואף מוצא בראייה והנאה זו קיום של מצוה. וכשראה רבי יודיל את השמים ואת הארץ התחיל מסתכל בהם כדי לראות מעשי ידיו של הקדוש ברוך הוא, שהיא מצוה גדולה כמו שנאמר: "הצניצה שהאחרונים ראו — וכרין ראו כך — בין החיים שבתוך החומה וחטבע שמחוצה לה, אינה קיימת כאן, היא כאילו לא נתל"תה עדיין ונמצא שהתורה והטבע במקורם ושרשם הם אחד. אתה עומד ושומע תפילותיו של החון ובלבך עולה המון רגשותיך, אך לא לבד לבד, הוא, אלא כל העולם כולו חומה משפעת התפעלות: "נתמלא כל העולם כמין זמר כבליגיסיון בשעה שהזמיר נותן זמירות בלילה", ויש תפילה של צדיק שהיא, היתה מאירה כחמה בתקופת חמזו שהיא עומדת באמצע הרקיע", ועל אדם אחד נאמר, "כך עמד כל יום השבת כחמה שהיא כבושה תחת העננים ביום המעונן". ואם אתה שומע קול המזמר שיר השירים כערב שבת, הרי הוא, "מורא והולך כצפור שהריחה נדנדוד כנפיה והיא מציצת ופורחת" — ואפשר להאריך. כי הטבע נתון בתוך מעגל החיים של אותם המתפללים, והקב"ה משקיע גלגל החמה בשביל לקבל את אהובתו שבת מלכה בצנעה". וכשבאים ישראל לגלות פולין, וימצאו יער צומח עצים ועל כל עץ ועץ מסכת אחת מסמכות הש"ס", ואם ראייה, שהטבע כאילו משמש את התורה, תראה במקום אחר שמקיימת התורה רואה עצמו כנתון בחיק הטבע. שהרי כך יסופר לך ב"שני זונות": "וכל שעה ושעה הייתי משמש בתפילי כרועה זה שהוא יושב כשעה ומנגן, והוא נזכר בטליון ובורסם שמא הם ושלוס אבד אחד מהם", ואם לא סני לך שראייה את עצי היער משמשים את התורה, הרי תשמע, כי אפילו הסוסים שמיסיעים את רבי יודיל, וקפו אונניהם והתחילו מהלכים כנחת, שלא לערכב קול רגליהם

בדברי תורה". הטבע כאילו גם הוא רואה עצמו מתייב בשמירת השבת ומצוות אחרות וכך תשמע בפתיחת "הגדה": "שלג רב ירד כל אותו השבוע מנתיב עליון כלפי עולם השפל — אבל כהמשי בשבת נתנברה מדת החסד, השמש זרחה על הארץ והשלג מתמוזז והולך". כמה יש בפסוק האחד הזה מראייתם המיור חדת של יהודי מסורת, לא שמים אלא נתיב עליון, לא ארץ אלא עולם שפל, לא שנוי הוסה — כביטוי של מגדלי — כמוג האויר לטובה, אלא תגבורת של מדת החסד. האם תתפלא, שתמצא שהשלג כאילו יודע, שבמוצאי שבת הוא מהויב בדמות מיוחדת: "אין שלג נאה כשלג של מוצאי שבתות. למה הוא דומה? לנוצרי תיהם של כנפי מלאכים. חביבים ישראל, שאפילו מלאכי השרת משמטים כנפיהם לכבודם ומציעין להם מפיטות מפחה בית חכמת עד פחה ביתם בשעה שהם יוצאים לייסב בסעודתו של דוד המלך", כאן אתה רואה קעין שילוב של מטיב אגרי ובאמת אין כאן מעשה "שילוב" כלל, שאם השמע נגינת כנור מופלגה והמספר יבקש לתאר לך יפיה ומתיקוהה, יאמר: "ועדיין ירו נוהגת בקשת וקולות מתגקים יוצאים כקר לוח הצפרים שמתעוררות בחצות לילה בחסל תפוחין קדישין". לכאורה יש ידים לתמיהה. בשלמא, אדם מבקש לצייר לפניך את הזמרה בהצל תפוחין קדישין שלא שמעת אותה ואומר לך, כי זמרה זמרה זו לנגינת כנור של פלוני אלמוני שאפשר לך לשמוע אותה, אך תאור נגינת שיכולת לשמוע אותה שמיעת מוחשית — בזמרה אגדיה? אך אין מקשין כך בשעה שהאגדה נתפסת כמציאות. וכדרך שהטבע נראית ממש כאחד אדם מישראל המחוייב במצוות עשה ולא-תעשה, כך אנו מוצאים בה לפעמים התרשלות בקיום מצוה אחת או אחרת: "ימים אלה כאילו נתבלבלו המאורות ברקיע, לא הספיקו לסיים תפילת שחרית וכבר הגיע זמן מנחה, כאילו פסקה החמה מלעמוד בתפקידו של הקדוש ברוך הוא להנות הבריות מאורה". ובאחרונה כדאי שתתן את דעתך על כך, שהמספר מחבב לברור לשם תאורית הטבע ניבים מספרי הקודש ותמונת מאגדות קדומים, וקצה רונמאות: "נתגלו פני תבל והשמים נראו כחצי כדור על הארץ כאילו ארץ ורקיע נושקים זה את זה"; "השמש מאירה לארץ ולרדים עליה ברחמים"; "פני המזרח מכסיפות ואד עולה מן הארץ", וכדומה. וכיצד מגיה האביב למשכנות ישראל? "החרוסה, המורה הכרפס ושאר ירקות מעלה ריח אביב בבית". היה כבר מי שהביע התפלאותו-ההתפעלותו, שאם תמרה למצוא בסיפורים כמו, והיה העקוב למישור" מלה אחת, שתהא פוגמת באי התאמה למטרת השעה, הרוח והעי לילה, תעלה חרס בידך, אך לפליאה זו אפשר לצרף את הברתת, שאם תמרח למצוא קו אחד בתאורי הטבע, שלא יהא מתאים לאותה המסגרת ותכנה, גם אתה תעלה חרס בידך. ולא קטנה היא לדעת להנזר מדעה משלשה דורות של ראיית טבע וסתחמה על ראיית טבע, לא קטנה היא להשכיל ברקונסטרוקציה מושלמת כל כך של היחוס וההסתכלות, בפרט לאחר שר-אינו את המחבר ב"ברמי ימיה" ושמענו שם צילינים אחרים לחלוטין. לאמור, שהמספר ידע גם להנזר מעצמו ובלבד להתכנס לתוך נפשו של רבי יודיל ובדומה לו ולחיות אותה. חמרה נעל את הדלת בפני הרוח המנשבה מחוץ ואפילו מפני החוץ שנעשה פנים ואנו בחדר הסגור סגירה הירמטית. כאילו אין עדיין נכסי ההסתכלות, החל ב"יודון יודון גלי המים", "לבוך רנה" או "נשם נשם שבו ולשם", וכלה-בפאנר ראמה של שדות-הכוסטין אצל מגדלי ומראה העינים של טשרניחובסקי. כאילו לא היו ולא נבראו או שנעשה תה קפיצה אחרנית על פני דורות. והמספר לא ישן שנת חוגי המעגל — וראה סיפורי מחיי דורנו — אלא באמת עשה את הקפיצה. על כן הוא יכול לצאת ולהיות כשליל יכלתו האמנותית הגדולה, רבי יודיל אשר "נתפל על מן האור הגדול שפרס הקדוש ברוך הוא על כל העולם כולו בחסדו, כאילו הוציא הקדוש ברוך הוא ניצוצין מן האור הגנוז ופיאר בהם את העולם, התחיל רבי יודיל מבשם האויר במלון קדישין". שניהם, האויר המשוטט בחלל הטבע ודברי הקדושה משורש אחד הם הצגובים, כי אחד הוא האור הגנוז.

היכולת הזו לתקוע עצמו למעגל הסגור של עולם העבר, הכוונה שלא לראות מחיות והליכותיו של העור עם הזה אלא בכלי ההסתכלותו של אותו העולם עצמו.

יכולת שלא נקנתה אלא מתוך מאמצים המכוונים יפה לשם הסחת הראייה של הדור הקיים, המבקר — היא שסיועה בידי המחבר להעלות כדי שלימות את אחד מעיקרי הקיום שביצירתו, את מדה התמימות. מכאן העלאתו של ספור המעשה שבפי עם-היראים והשלי"מים לכל תגי אפיו וממלניו — (פרט הוא הראוי למד לאמת ניתוח מיוחדת) — ככלי ביטוי מושלם. אך מכאן גם המנוסה המכוונת מפני כססוכי חוץ גלויים וכססוכי פנים גלויים העשויים לפגום את התמונה של העולם הזה בחומה בצורה ומבוצרת; המנוסה מפני ההשגת על העולם הזה ומפני הקרע שבו. שכן דע לך, כי במדה שהסכסוך קובע כאן את עצמו כגורם של השיכות, אין הוא מגיע כדי כמורה-ביסודי החומה המבוצרת. משל אחד למנוסה מפני כססוכי חוץ גלויים תמצא ב"הכנסת כלת": הרי לפניך ריעה רחבה, אתה מרגיש שהיתה פה שקירה גדולה לרקונסטרוקציה של מסגרת היסטורית, מקומות ואנשים מסודים כשמו-תיהם; מאורעות ואישים שהיו היום לקיימים באותה שעה ניתנו מתוך הקפדה על דיוקי הארכיבים ובכל זאת אתה מוצא, שלא נקנתה ראיית התמונה הנרחבת הזו אלא מתוך עצימת עינים לצד אחד כתיים ההם. תלא בימים ההם חלמה כבר ההשכלה בחומה הבצורה ואילו בכל הסיפור כולו אין אתה מרגיש רישומה אלא כמעין דקירה קלה של מהט דקה. לשעה הטובה מופיע לפניך העשירי, שאומרים עליו (אתה לא ראיית אותו בכך), שדרכו ללמוד גמרא בגילוי ראש והדקדוק חשוב לו כיסודי-עולם, והמכרך את רבי יודיל בחתנים בריאים כגויים עם נשמה ישראלית, אך מלבד הקיום הקלגשים האלה אי אתה זוכה לשמוע מפיו אלא סיפור, שיכולת לשמוע כמותו מפי כל אחד מהיראים והשלימים העובי רים לפניך, וכשהוא חוזר ומזרמן לך בחתימת הסיפור הריהו בחינת חוזר בתשובה, המתחרט על פלקוליר מעשיו. והעיקר, שאותה הפיגוריה של האפיקורס אינה מוכרחת בסיפור, אתה נוטל אותה ואין הסיפור חסר חוליה של חשיבות, מכל שכן של הכרעה. החזירות הזאת של המחבר שלא לקצוב לדמות זו ועולמה אלא פנה דלה לגילוי אפיוודאלי כלכר, מוכנת היא מאד, שאילו הרחיב את המדור שלה, ודאי שהיה יוצא חר בתו כלפי ההסתכלות היסטורית, אך היה אנוס להעמיד עולם כנגד עולם, כשהאחד משמש אספקלריה של בקורת גלויה לאויבו, וכך היתה נהרסת התמימות, שלשם שמירתה דרושה בתחלט הכתרה של כל אמת מרה מודעת שמעבר לתגובה ולארגומנטציה, הכשרה לפי המסורת עם האוירה של השגחה טובה, הספייסה כל טראגיות.

והשמירה הזו אינה קלה, כי כמה וכמה דרכי סתור לכקורת של המחשבה שלא מתחום המסורת ובדרכים אלה היא מגיחה ותובעת את שלה, כלומר כמה דורות של מחשבה בת-חרוין אינם משלימים עם קברי רת והייסה. טול, דרך משל, את הפרובלימה של "הויה העקוב למישור" וראייה, כי באותמוספירה שכולה רוחי מסורת וריחה למן תפיסת העולם והחיים עד לדרך ההוצאה, שכולה המשך של סיפור המעשה נעשה באמצעי המסורת קידוש של מרה, שאין המסורת וסיפור המעשה רשאים לחייבו. כי כמה חיים מנשה האומלל קונה בעיקר עולמו בלבנו? הוא חוזר לביתו ואשתו, שנתפסה לשמועה מקומית שבעלה מת, שרויה עם איש אחר ורואה כרכת אושר בחייה, והוא, מנשה חיים, מוצא אמןם שהיא שרויה בחטא וסופה שלא תמצל עם בעלה. מדינו של גיהנום, ואעפ"י כן הוא מטיל על עצמו ועליה את החטא הכבד ובלבד שלא יפר אשרה. אמת, שאין הוא יכול להצדיק את המעשה הזה והוא מתיסר עליו ואימת החטא מרסכתו, ובכל זאת הוא אנוס לעשות את המעשה הזה, הוא אנוס לחטוא ועל כך הוא קונה את עולמו בלבנו, ואנו מר"י גישיב, כי מעשה אנושי גדול עשה ואנו מכבדים ואי הביים את האונס הזה שבלבנו. לעומת נצחונה זה של מדה אנגשית מחוירים הרפה נצחונות של חיסוד האד נוישי על המסורת שבהוד השכלה. כי שם באו הנצחור נות, מתוך איריאוולוגיה, שנתגברה דרך ארגומנטציה על ציווי-מסורת. וכאן היא פורצת כאונס החלטי, הרואה את אושר החיים נעלה מעל הרצובות מסורת, אם גם אינו מגיע לכלל הכרה ואם גם בעליו אינו יכול לפטור עצמו מהרגשת חטא. וכך אנו רואים מעין פרדוקס, שדוקא סיפור שנתכוון להיות כולו ברות-המסורת, נתן אולי את הבטני העמוק ביותר לצידוק המלחמה של כמה מאיריאלי ההשכלה. ב"קוצו של

יורד" דרך משל, המלחמה לאשרה של בת-שוע היא מבחינה, בשטח האידאולוגי, אך פה היא לפני ולפני גיב, אין אתה רואה צהצות תרבות פרוגרסיבית, אין אתה שומע הפרחת סיסמאות, וכמעט שאינך מרגיש שהמעשה של חיים מנשה אין צידוקו יפה למסגרת, להצצה ולניב השפתים של הסיפור כולו. השילוב הזה הוא אגלי עיפר סודו של המשורר, כלומר, הכנסה מיוחדת זו (לא לתוך עולם הסיפור, אלא מתוכו), "הברחה" מהחכמה, שאין הניגוד מורגש בניגוד ילידי עולם את, וזאת כהופעה אורגנית ומובנת מאלה.

ההומור גם הוא אחד מאמצעי העקיפין להעריב על חיוב הכיבוד של האבטוריטה והמסורת, אמצעי ששימושו המיוחד אינו פוגם פנימה גלוייה ומודעת אח עמירת ההערצה בפני המסורת. כי שתי פנים בהומו של המספר שלנו, יש הלעגה גלויה, שכונתה לפגוע ולהטיל עוקצי פרהסיא, כפי שאינו ב"בנעורינו ובד קנינו". ודוק, כאן סאטירה שנונה על דור שמחזק למעגל המסורת, דור שמעבר להומה הבצורה ועל כן ההצלפה הגלויה קלה היא לו לסחבר, כי יש בה גם סהצלפת-עצמו, הצלפת הבנים, אך כלפי האבות ניטלו מכלי הלקאה זה גם העוקצין וגם כוונת הפגיעה הגלוייה, ובעצם המלאכה חל איזה הפתח, בעיפרו של דבר אין כאן אלא המשך של ההומור ששגשג בתוך החור מה. שזו דרכו שהיה מתלבש כולו לבושה של המסורת ותמימותה, נכנס בקיפולי דרוש ובקמטי פלפול, נעזר במקרא מפורש ובתבלין של דברי חז"ל ובונה מתוכם את דרשת הרופי שלו, את הבקורת, וכבר עמדו על כך במקצת חוקרי הברחה היהודית. אתה כורא בסיפורי המחבר פרק אחד או אחר והוא כולו על טהרת התמימות, והנה נבלעו בו גם כמה וכמה גרגרים שבדיחות דעת הם מעוררים כך ואם אתה מעיין באותם הגרגרים עינין יפה אתה רואה שלבושם תמימות, אתה רואה את האסי טרטיניה המיוחדת לחפות באצטלה של המסורת ודרך ביטוייה על אויבתה המלעיגה עליה, ועתים שאתה סובר, כי תמימות היא בקצה גבולה, שממילא יש בה מיסוד של בדיחות הדעת.

וכך אתה נוטל את הפיגורה הגדולה ומרחיבה של רבי יודיל ב"הכנסת כלה" ואין אתה יכול להחליט, האם ביקש המחבר לעצב לעיניך דמות של תמימות בהשלם ביטוייה ובאמת הספיק לראיית הצדדין שלך חמרי-בקורת שנונה שלא כלשון האשמה ושלא כלשון קטרוג אלא בהרצאת דברים לתומם, או שביקש לפרוש לפניך מגלת בקורת ובאמת שר באונך שיר גדול לתמימות, אם גם הגיעה לא אחת לדרגה של אכסורדליות: ב"בנעורינו וזקנינו" ידעת, כאן אין אתה יודע ולא היית יודע, אילו גם המחבר פירסם דיקלרציה על כך, על כל פנים, אותה האפשרות לגלות שתי פנים בפני גורה הגדולה הזו ובקצת פיגוריות דומות, אותה האפשרות של כפל-ראייה היא אולי הקו הגרנדיוזי ביותר שבה זכלום יודע אתה היכן סופה של הערצת התמימות של דון קישוט והיכן נעוצה ראשית חורה של בקורת מהותו וארחו? אמשול לך קצת משלים קטנים כלאחר יד ובקצה המטה: אם אותו הבחור הולך לכרתו והוא תעה בדרכים ויוטו החשך עליו והוא ממשיך דרכו דרך ודאות, כי בדי לו שכל זמן שלא התפלל על הטל אין מביאין ראייה מן השמש, אם רבי יודיל אינו מרכין ראשו מפני הנויים וקטנים המטילים בו אבנים משום שהתפלל תפלת תהלה, ושגב אינו דווש מפניהם, ובדרכים בגליציה הוא מתירא מפני הדוב והגמל והברדלס והנחש שבכבא-קמא ובבא-מציעא, והוא שהלך לטרוח בשביל שלש בנותיו הכגורות, מניח טרתתו זו ויהוגה בספרים של הרב המליד ר' בנימין ור' יוסף משה או קובע לו סדור באכסניה וקורא ושיר גה ואומר, ישכבר עשה את שלו, ואם אין הקב"ה רוצה מה לו להכניס ראשו בענין זה וכדומה וכדומה לדומה — כלום לא כפל-ראייה מניח לך המחבר, שאין אתה יודע אם הערצת התמימות היא שטחה ורמזי הבקורת קרקעיתה — או חילופו של דבר, על כל פנים מתערי ערת כך אותה הוראות באידיאליזציה ואפילו אם אתה מניח כוונה של אידיאליזציה, היא עלולה להתברר בפנינו של החשבון, ולכל המאפרו אתה רשאי לראות באפשרות זו של כפל-ראייה את הפשרה שבין כוונת האידיאליזציה ויצר הבקורת. לאמור, שבסופו של החשבון מתגלה, כי שלשה הדורות שנתגרו לקרן זוית, שלא יעמדו כעד של בקורת העלולה לפגום את השלימות (שתיאורה רב-ההערצה) הית צורך לדור

הקפיטולציה ולאפיו של המספר) — התחכמו ונכנסו לפני ולפנים של אותו העולם התמים לכושים בלבושן ועטורים בעטרתו ומשתמשים בכל סממניו לו, כבי לערער את בירת האויב מהוך מבצרו שלו פנימה. גם כאן נתקיים הפרדוקס, שהוקא מי שיצא בלב מלא-שירת של הפלגה ליום אתמול גי עבר, נתגבר מבחינת היצירה האמנותית על העבר אולו רב יתר משנתגברו עליו כרווי המלחמה הפרוגרסיבית, כי מבחינה זו גדול כוחו של הערעור הנסחר מבפנים, גם אם בשרשו מיר נתה. איראה וביכורו מונה צד של הערמה, מכווחה של מלחמה אידיאולוגית מהוץ ורב כוחו של הסיפור לתמו, שרמזי הבקורת מוצנעים ומקופלים בו כעובי רים אורגניים מהרבה פרקים של הטפה אידיאולוגית, אפילו כשתיא נשמעת מפי המנה מושלמה כרבי מנדלי המטלטל בעגלתו וזורק דרך אנב מימרותיו השנונות, ודאי שדרך עקיפין זו, שעד סופה אינה נפטרת מכפלי פנים, הולכה צפויים לסכנה שיעמדו לעולם עמידת-חינוך בפני הגדול ממנו ומכלי הפץ מרידה ותגבורת, אך תהיש האמנותי כוחו רב להציל כאן הצלה גדולה, אפילו כשהיוצר הבינה עליו אותה עמידה, ויש שהי חיש האמנותי מציל גם את היוצר מירי הפרוגרמה שלו עצמו.

ההשוואה עם מהותה ודרכה של הברחה היהודית מפליגה גם לצד אחר, כלומר, הברחה הספציפית הזו שלפי כל סימני ההיכר היא גירסא מפורשת, אמירה שבקדושה, פרק שבתלמוד תורה ובתוכה ועיקרה היא לפי כוונתה הנסתרת האויב הנחבא אל הכלים, אתה קורא סיפורים והם, כאמור, כסיפור מעשה עממי לכל דבר, בבנינם וסגנונם, בטעמם וריחם, אך משתעיין יפה תראה, שהסממנים הנאים הולכיך במסצת שולל ואתה לא ידעת. הנה, דרך משל, לא ניכר כאן במדה ראויה רישומן של הגורם הנעלם הגדול שבסיפורי-מעשיות, ה- Deus ex machina ויפה היתה ההרגשה של התכרותיות הפנימית של המאורעות, אלא שנדרשה גם תוספת הרגשה, כמה כאן מהסטייה מדר-כו של סיפור מעשה, המטריה במדה מרובה התערבותו של הגורם הנעלם, ההשגחה, מעשי הנסים. ואם ביקשת להחליט באיזו מקרים לא הגלים בסיפור זה או אחר ולדרוש אותם בערות לתפקידו של מסכב כל הסיבות, הטרחה את עצמך ל"הכנסת כלה" וראית שהשערה כזו כדיקה היא צריכה. לכאורת כל פרשת רבי יודיל היא מעשי נסים, יוצא עני מופלג לשב הכנסת כלה ומשי תלשלה שרה ארוכה של מקרים מיוחדים והוא נחשב כנכיר מופלג וסופו שהוא משיא בתו לעשיר גדול ומפורסם. אך אם תעיין יפה תראה, שכל אותה השי תלשלות המקרים לא באה אלא בשל אפיו המיוחד של רבי יודיל ונמצא שאפיו ומרותיו, הכלולים במדת ה"בטלנות", הם שמחצבים את המקרים למערכת מוגפי לאה זו, אפיו הוא אבי הפלא, כמובן, שהוא עצמו ספרש לתוך כל המאורעות את מציאותה של אעבעי האלהים, בדרך שהוא מפרש כל המאורעות בכלל כך צונו הטוב של האלהים (כדי הפירוש הקלאסי שלו, שכל דבר טוב הוא ואם אין הוא יכול לבאר לטובתו של מי בא, ודאי לטובתו של הקב"ה הוא, שאילו לא היה לטובתו כביכול לא היה כוראו), כלומר, שהוא מפרש לתוך העולם כולו את משאלתו להנהגת עולם שכולה טובה וההשגח שבדבר, שהמספר מגולל לפניך את פרשת הענינים כך, שאתה רואה בבירור גדול, כי כל העולם הטוב אינו קיים אלא בלבו של רבי יודיל בלבד, והוא מניח לך בבירור וכאילו כוונה את האפשרות לראות את המאורעות כשלעצמם, — אמןם מבלי אינטרפרטציה שלו ובעובדותותם בלבד, אך גם בלא מתן הפירוש של רבי יודיל. הקו הזה מניח לך לראות את רבי יודיל כמרגשותו ושגב אין אתה מאמין בסופו המוצלח והמשמח של הסיפור. אדרבא, כאן אתה נזהר לפרש, כי המחבר ניסה להמלט מההכרות שבסיום הטרצגי, ועל כן הטרית, הפעם היחידה בסיפור, בעצמו את Deus ex machina את מערת הזהב. והיה זה חיש אמנותי מרובה לסיים כך, כי יש בסיום זה גם משום מברה מפני הטריות המוכרתה וגם משום הוכחה, שהמכרה לא היה כגדל האפשר והקפיצה לתוך מערת הזהב אינה אלא פיוס שבאונאה, כי בעצם לא נתפס המחבר לאופטימיזם של הפיוס בידי שמים, לטעם, שהאמונה נותנת לה—לטררא גיות, מול שתי דוגמות: על הרקע של הריקות והרסב ש"בנעורינו וזקנינו" מופיעה כמאחורי הקלעים דמותו של האנש הפשוט, העמל והתם — אלכסנדר,

שאחד טפוחי הכהונה, סנדירצט לעסקן רבימלל, פיתה את ארוסתו, ותתעבר וסופו של דבר, שהכל ממימים האשמה עליו וברכבת אחת נפגש אותו סנדירצט לעסי קן ומרות בצרור פרחים, שהוגש לו כמתנה לנאום נבוב משלו, ואלכסנדר, שהגן על עיורה בפני פורעים כשיריו אסורות בשלשלאות. ואם הטרצגיה הזו הבינה מאחורי הקלעים, הרי נראה על הכיסה את עובי דיה בעל-מום, שישב שנה בבית החולים. וכלתו גת עברה לאחר והוא יוצא לתמו והכל מטילים בו עוקצי-לברים, והוא בולע בצנעה את יסוריו. בשני הסיפורים האלה הגיעה הראייה הטרצגית לכיטוי גדול מאד ודאי שאם ראית את המספר שעמד על המפתח הזה, שוב תהא נזהר מלהאמין לדבריו פשוטם כמשמעם, ככל שיבקש להשמיעך את האופטימיזם הפרוגרסיבי של פיוס בידי שמים, ב"מעלות ומדרות" וכדומה, ואדרבא, תשקוד על הסרת הצעיפים ועל ראיית-פנים ומראה בסיום הטוב, המפיים, טעין מתן שוחד קטן לצורת הסיפור וסממניו. ואפשר שתבין על שום מה ביקש המספר לברוח לדור עבר ותמימותו, כדרך שתי בין על שום מה בא ההומור והפר לו את משאלתו, אך תביך גם שאין שיבה נמורה לתמימות למי שראה את הדברים ראייה כזו, וכך הגעת לידי הוכחה, שמי שבי קש לקפוז על שלשה דורות נמצא בסופו ממישיכם, אם לא בשטח הרי בעומק. אם תרצה נתקיימה כאן מעין "ערמת תבונה": החלש והמתפנק שביקש להבליע את עצמו בדור תמימים ותוך כדי דרכו נתחלטה בכאין רואים מדה פוסתרת של עמידת בקורת, "הערים" כדרך עקיפין על העבר ויכול לו, תחילה הוסחה אמת המדה של כמה דורות, שטרחו בעמידת בקורת, אך סופם שלא ניתנו להיסח. אמןם הכוונה הגלויה ששקדה על דיקונסטרוקציה מושלמה של העבר לא הניח לה להם אפילו בקעה קטנה להופעה של זה כצד זה, והנה עלתה ראיית כפל, שאתה רואה בה את הכוונה הגלויה ואת הכוונה המוסחת באהה, כהופעה של זה מתוך זה. דרך ארוכה במקצת, אך אפשר שהיא קצרה וקולעת יותר מדרכיהם הקצרות של כמה וכמה מהמתגברים בכוחה של אידיאולוגיה מודעת, באמנות, שבה משתקפים מנגנוני נפש הנסתרים ביותר, ודאי שדרך עקיפין זו, שהיא מאמצעי העיקר שלה, קצרה וקולעת יותר.

ד. שמוך